

# TRỐNG ĐÔI - CỒNG BA - CHIỀNG NĂM BỘ NHẠC KHÍ ĐỘC ĐÁO CỦA HAI DÂN TỘC CHĂM H'ROI VÀ BA NA Ở PHÚ YÊN

TRẦN THỊ HỒNG VÂN

Email: hongvantritoan@gmail.com

Học viên Cao học K3 LL&PP dạy học Âm nhạc - Trường ĐHSP Nghệ thuật TW

## TRONG DOI, CONG BA, CHIENG NAM ARE UNIQUE INSTRUMENTS OF THE CHAM H'ROI AND BANA ETHNIC GROUPS IN PHU YEN

### TÓM TẮT



### ABSTRACT

Dàn Trống đôi - Cồng ba - Chiềng năm của người Chăm H'roi và Ba Na ở huyện Sơn Hòa và Đông Xuân là sản phẩm của giao thoa và tiếp biến văn hóa trong suốt quá trình cộng cư giữa hai dân tộc. Trống đôi - Cồng ba - Chiềng năm của hai dân tộc này được tấu lên với cùng một hệ thống bài bản, trong cùng các không gian nghi lễ diễn xướng và đã trở thành tài sản chung của cả hai dân tộc Chăm H'roi và Ba Na ở tỉnh Phú Yên. Bộ nhạc cụ này có vai trò đặc biệt quan trọng trong đời sống, đồng thời gắn bó mật thiết với các lễ hội truyền thống của đồng bào Chăm H'roi và Ba Na ở tỉnh Phú Yên.

*Từ khóa:* Trống đôi, cồng ba, chiềng năm

The gongs of the three - the gongs of the five - the twin drums of the Cham H'roi and Ba Na in the Son Hoa and Dong Xuan district are the products of intercourse and acculturation during the process of living together in mutual land. The gongs of the three - the gongs of the five - the twin drums of these two ethnic groups are played by the same order of the methodical system, in the same ritual and performance spaces and have become the common property of both Cham H'roi and Ba Na ethnic groups in Phu Yen province. It has a particularly important role and position in the Cham H'roi and Ba Na compatriots' life, and is closely associated with their traditional festivals in Phu Yen province.

*Keywords:* Twin drums, gongs of the three, gongs of the five

Chăm H'roi và Ba Na là hai dân tộc bản địa sinh sống lâu đời trên đất Phú Yên. Người Ba Na còn có các tên gọi khác như: Lơ lô, Giơ lăng (Ylăng), Rơ ngao (Krem), Roh, Con kde, A la công, Kpăng công, Bơ môn. Là tộc người có ngôn ngữ thuộc nhóm Môn - Khơ me, ngữ hệ Nam Á. Tại tỉnh Phú Yên, người Ba Na có khoảng 3500 người, cư trú ở ba huyện miền núi: Đông Xuân, Sông Hinh và Sơn Hòa. Nguồn sống chính dựa vào canh tác lúa nương, một phần lúa nước, chăn nuôi gia súc và sản xuất thủ công (dệt vải và đan lát). Đến nay đời sống kinh tế của người Ba Na vẫn còn gặp nhiều khó khăn. Họ sống theo chế độ song hệ, nam nữ bình đẳng, người con út sẽ được thừa hưởng gia tài của bố mẹ. Hiện nay, đồng bào ở đây có các dòng họ: So, La O, La Lan, Mang, Kpa.

Người Chăm còn có các tên gọi khác: Chiêm Thành, Chăm Pa, Hời, Chăm và các nhóm nhỏ: Chăm H'roi, Chăm Châu Đốc, Chà Và Ku, Chăm Pông. Chăm là tộc người có tiếng nói thuộc ngữ hệ Malayo-Polynesia, với dân số là 132.873 người (theo thống kê của nhà nước năm 1999). Người

Chăm sống chủ yếu ở Ninh Thuận và một phần ở tỉnh An Giang, Tây Ninh, Đồng Nai, thành phố Hồ Chí Minh, Tây Nam Bình Thuận và Tây Bắc Phú Yên. Ở tỉnh Phú Yên, sống tập trung chủ yếu là người Chăm thuộc nhóm H'roi.

Người Ba Na và người Chăm H'roi sống tập trung chủ yếu ở hai huyện miền núi Sơn Hòa và Đông Xuân của tỉnh Phú Yên. Tuy hai dân tộc thiểu số này có nguồn gốc khác nhau, đến từ hai nơi khác nhau. Nhưng họ sinh sống cận kề đan xen lẫn nhau trong những thôn, buôn. Vì vậy trong cuộc sống hàng ngày họ có những mối giao lưu trong công việc, trong lao động, văn hóa, lễ nghi và tín ngưỡng... Chính sự gắn gũi trong nếp sống cộng cư và xen cư nên trong di sản văn hóa vật thể và phi vật thể đã có sự giao lưu, tiếp biến văn hóa lẫn nhau, tạo thành một hiện tượng văn hóa độc đáo, đó là song ngữ và song văn hóa. Hai dân tộc này có rất nhiều cái chung trong đời sống văn hóa, nghi lễ, âm thực và nghệ thuật. Nổi bật nhất đó là bộ nhạc khí "Trống đôi - Cồng ba - Chiềng năm" một sự sáng tạo ngẫu hứng vô cùng độc đáo của hai dân tộc.

## CULTURE

Bộ nhạc cụ “*Trống đôi - Công ba - Chiêng năm*” đối với đồng bào dân tộc Ba Na và Chăm H'roi nói riêng và cộng đồng người dân tộc thiểu số nói chung ở Phú Yên, có một vị trí, ý nghĩa đặc biệt quan trọng trong đời sống văn hóa tinh thần. Về âm nhạc, “*Trống đôi - Công ba - Chiêng năm*” là bộ nhạc cụ tiêu biểu độc đáo bởi sự hòa quyện của ba loại nhạc cụ, tạo nên âm điệu, tiết tấu độc đáo, một trong những biểu tượng văn hóa truyền thống, có mặt trong mọi sinh hoạt văn hóa, luôn được cộng đồng trân trọng, gìn giữ và phát huy... Âm thanh của Trống đôi, Công ba, Chiêng năm có nhiều âm điệu khác nhau như: lúc chào mừng hay đón khách thì tiết tấu nhanh, vui tươi, rộn ràng; bước vào cuộc giao lưu âm điệu lại lắng xuống, nhịp điệu trở về khoan thai, tình cảm; khi tiễn khách, âm điệu êm ái, thiết tha như muốn níu bước chân người.



*Trống đôi*

**Trống đôi (Chigwl)** là nhạc cụ thuộc họ màng rung. Trống bao giờ cũng có đôi: một trống đực và một trống cái. Tang trống có hai loại: một loại tang liền (tức được chế tác từ một khúc gỗ nguyên), một loại tang ghép (tức được chế tác bằng cách ghép các mảnh gỗ rời). Chiều cao tang trống trung bình 40 - 60cm, đường kính khoảng 27cm. Mặt trống bung bằng da trâu hoặc da bò. Trống đôi là nhạc cụ được dùng khá phổ biến trong đời sống sinh hoạt văn hóa của người Chăm H'roi. Nó là nhạc cụ đi liền với dàn công ba và chiêng năm để chơi trong các nghi lễ tín ngưỡng của buôn làng.

Khi chơi trống, người ta kích âm bằng đôi bàn tay. Đặc biệt cách dùng bốn đầu ngón tay để vỗ, vuốt trên bề mặt trống nhằm tạo ra các âm sắc và tiết tấu phức tạp. Đây là sáng tạo đặc biệt của người Chăm H'roi. Khi trình diễn cặp trống này người ta còn thực hiện các động tác múa rất độc đáo. Người đánh trống đôi phải là nam, có sức khỏe tốt. Bởi trong quá trình đánh trống họ còn phải biểu diễn các động tác múa rất phức tạp và phải kết hợp một cách nhuần nhuyễn giữa các động tác của cơ thể với đôi bàn tay. Trong lễ hội, thông thường trống đôi phải đi trước đội công ba và chiêng năm. Tuy nhiên cũng có khi người ta tách một chiếc đi trước và một chiếc đi sau cùng. Trống đôi cũng có vị trí và vai trò rất quan trọng trong sinh hoạt văn hóa

truyền thống và các lễ hội của người Ba Na trên địa bàn huyện Đồng Xuân.



*Ba chiếc công núm*

**Công ba:** là nhạc cụ thuộc họ tự thân vang. Loại công núm, có 3 chiếc với kích thước đường kính nhỏ dần: Mí (mẹ), Mai (chị) và Con (con).

- Mí - đường kính 53cm;
- Mai - đường kính 43cm;
- Con - đường kính 31cm.

Khi đánh công ba người ta đánh buồng nhiều hơn là đánh chặn âm nhằm tạo ra âm thanh vang lên một cách tự nhiên. Ba chiếc công cho ba cao độ: F - A - F; hai âm F cách nhau một quãng tám. Khi đánh công, người chơi sử dụng dùi bằng gỗ, đầu bọc vải, đánh vào giữa núm công. Ba chiếc công này được trình tấu trong hầu hết các không gian văn hóa của người Chăm H'roi, từ các lễ hội truyền thống, như lễ Đăm trâu, lễ Mừng lúa mới... cho tới không gian tang ma.



*Năm chiếc chiêng*

**Chiêng năm:** là nhạc cụ thuộc họ tự thân vang, không có núm. Dàn chiêng của người Chăm H'roi có 5 chiếc, cho 5 âm: C - D - F - G - A.

- Pông - đường kính 37cm;
- Pênh - đường kính 34cm;
- Pang - đường kính 32cm;
- Poong - đường kính 30cm;
- Pénh - đường kính 28,5cm.

## CULTURE

Chiêng có chức năng đi giai điệu chính trong quá trình hòa tấu. Khi đánh chiêng năm, người ta luôn bàn tay vào phần dây buộc của chiêng. Bốn ngón tay đặt phía mặt ngoài chiêng, ngón tay cái phía trong chiêng. Lúc này dây đeo chiêng sẽ nằm giữa ngón cái và bốn ngón còn lại. Khi diễn tấu, chiêng nằm ở vị trí ngang ngực, phần khuỷu tay gấp lại, tạo ra một góc 45°. Để cho ra những âm thanh vang - ngắt, nhịp nhàng, người chơi phải biết kết hợp nhuần nhuyễn giữa tay cầm dùi với tay chặn âm trên mặt chiêng.

Có nhiều bài bản dành riêng cho *Trống đôi - Cồng ba - Chiêng năm* trình tấu nhưng phổ biến nhất là bốn bài: *Đón khách (Chi pla)*, *Giao lưu (Toong anhập bui)*, *Tiền khách (Dchung sớt)* và bài *Toong chi lór* chỉ sử dụng trong tang ma. Bốn bài này được cả người Ba Na và Chăm H'roi, huyện Đồng Xuân cùng sử dụng.

- Trong ba bài: *Chi pla*, *Toong anhập bui*, *Dchung sớt* thì bài *Chi pla* có tiết tấu nhanh, vui nhộn. Ở bài này người biểu diễn trống đôi có dịp để phô diễn những động tác múa chân, tay, vai, đầu đầy ngẫu hứng trên nhịp điệu, tiết tấu vỗ trống đôi hết sức phức tạp.

- Khi chơi bài *Toong anhập bui* thì nhịp điệu của dàn cồng ba chỉ giữ vai trò điểm xuyết, chuyên vai trò chủ đạo là phần giai điệu cho chiêng năm. Lúc này trống đôi chỉ thực hiện chức năng giữ nhịp (nhắc đi nhắc lại một trọng âm luân phiên đều nhau và ổn định theo nhịp một).

- Sang tới bài *Dchung sớt*, cách thức trình tấu có phần thay đổi. Lúc này Trống đôi - Cồng ba - Chiêng năm như những người bạn tâm giao nói những lời chia tay sau cuộc vui. Tiết tấu và giai điệu không vui nhộn mà thiên về âm điệu có tính chất kể lể, thể hiện một cuộc chia tay đầy nuối tiếc sau cuộc gặp gỡ và giao lưu vui vẻ.

Về thang âm của hai dàn Cồng ba và Chiêng năm, chúng tôi thực hiện hai cách chia:

Cách thứ nhất, căn cứ vào sự sắp xếp thứ tự từ âm trầm tới âm cao của cả hai dàn cồng và chiêng. Kết quả ta được thang âm: F - A - F1 - C1 - D1 - F1 - G1 - A1. Trong chuỗi thang âm cồng và chiêng này có hai cặp đồng âm cách nhau quãng 8 (F - F1 và A - A1).

Cách thứ hai, chúng tôi trình bày riêng thang âm của từng dàn:

Dàn cồng ba có thang năm âm: F - A - F1, và dàn chiêng năm có thang âm: C1 - D1 - F1 - G1 - A1.

### Kết luận

Dàn *Trống đôi - cồng ba - chiêng năm* của người

Chăm H'roi và Ba Na ở hai huyện Sơn Hòa và Đồng Xuân là sản phẩm của giao thoa và tiếp biến văn hóa trong suốt quá trình cộng cư giữa hai dân tộc. *Trống đôi - cồng ba - chiêng năm* của hai dân tộc này được tấu lên bằng cùng một trật tự của hệ thống bài bản, trong cùng các không gian nghi lễ và diễn xướng như nhau.

Theo nhà nghiên cứu Ka Sô Liêng, trống đôi là nhạc cụ khá phổ biến ở một số dân tộc thiểu số trong tỉnh và cả ở một số dân tộc ít người khu vực Tây Nguyên như người Ê Đê, người Gia Rai, v.v... Ở Phú Yên, người Ba Na đã tiếp thu và đưa trống đôi vào biên chế của dàn cồng ba - chiêng năm. Hiện nay, nhiều người coi dàn nhạc cụ này là một trong những đặc sản văn hóa âm nhạc dân gian của tỉnh Phú Yên. Dàn cồng ba - chiêng năm - trống đôi đã trở thành tài sản chung của cả hai dân tộc Chăm H'roi và Ba Na ở tỉnh Phú Yên. Nó có vai trò và vị trí đặc biệt quan trọng trong đời sống của đồng bào, đồng thời gắn bó mật thiết với các lễ hội truyền thống của đồng bào Chăm H'roi và Ba Na ở tỉnh Phú Yên.

### TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Ngô Văn Doanh (2016), *Thành cổ Chăm Pa những dấu ấn thời gian*, Nxb Hội Nhà văn.
2. SaKaYa (2014), *Lễ hội của người Chăm*, Nxb Khoa học xã hội.
3. Nhóm tác giả Trung tâm Nghiên cứu Văn hóa Chăm Ninh Thuận (2016), *Văn hóa Chăm H'roi*, Nxb Nông nghiệp.
4. Bùi Ngọc Phúc (chủ biên) (2016), *Âm nhạc cổ truyền tộc người Chăm*, Nxb Mĩ thuật.
5. Nguyễn Quang Tuệ (2016), *Sử thi Ba Na*, Nxb Khoa học xã hội.
6. Tô Ngọc Thanh (1995), *Giới thiệu một số nhạc cụ dân tộc thiểu số Việt Nam*, Nxb Văn nghệ thành phố Hồ Chí Minh.
7. Tô Ngọc Thanh (chủ biên) (1995), *Fônclo Bâhnan, Sử Văn hóa Thông tin Gia Lai- Kon Tum*.
8. Đoàn Đình Thi (2015), *Lễ tục dân tộc Chăm ở miền Trung Việt Nam*, Nxb Khoa học xã hội.
9. Lê Thế Vĩnh (2010), *Văn hóa người Chăm H'roi tỉnh Phú Yên*, Nxb Dân trí.